

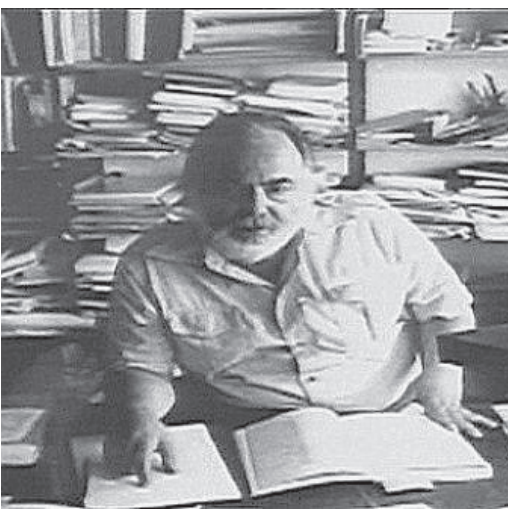
πολιτισμός

■ Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗ*

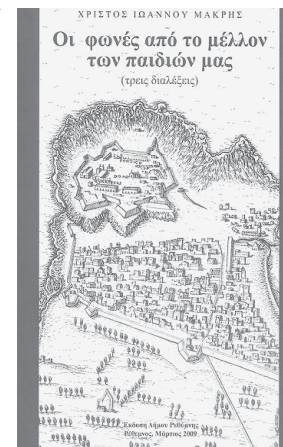
Αναδιφώντας το χθες (99)

Εις μνήμην: Ο Νικόλαος Μουτσόπουλος και η προσφορά του στη διάσωση της Παλιάς Πόλης του Ρεθύμνου

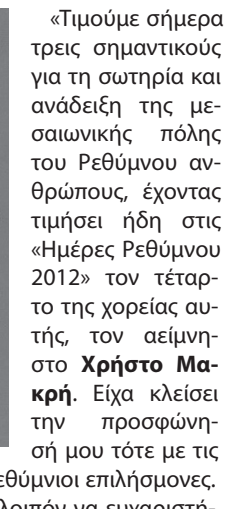

Πέθανε προ ημερών σε ηλικία 92 ετών μια μεγάλη μορφή της ελληνικής αρχιτεκτονικής, ο ομότιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης **Νικόλαος Μουτσόπουλος**. Οι τιμές που αποκόμισε εν ζωή ήταν πολλές, μεταξύ των οποίων και εκείνες των χιλιάδων μαθητών του. Αυτοί ήταν που τον γνώρισαν και τον εκτίμησαν καλύτερα από τον καθένα και που του απέδωσαν και τους πιο εύστοχους χαρακτηρισμούς: «**προσωπικότητα ανθρωποκεντρική και αναγεννησιακή**», που κινούνταν μεταξύ «αρχιτεκτονικής - σχεδίου - πολιτισμού και γεωγραφίας, που κατέγραφε άγνωστα μνημεία και ταπεινά λαϊκά κτίσματα, καλλιεργώντας έτσι δεξιότητες πολλών γενεών αρχιτεκτόνων». Στο Ρεθύμνο ο Σύλλογος Κατοίκων της Παλιάς Πόλης τον είχε τιμήσει στις 14 Μαΐου 2016, μαζί με δύο ακόμα ανθρώπους που ευεργέτησαν την πόλη, την **Ιωάννα Στεριώτου** και τον **Ιωρδάνη Δημακόπουλο**. Είχα τότε τη χαρά και την τιμή να προσφωνήσω τον προχθεσινό μεταστάνα, με τα παρακάτω λόγια.

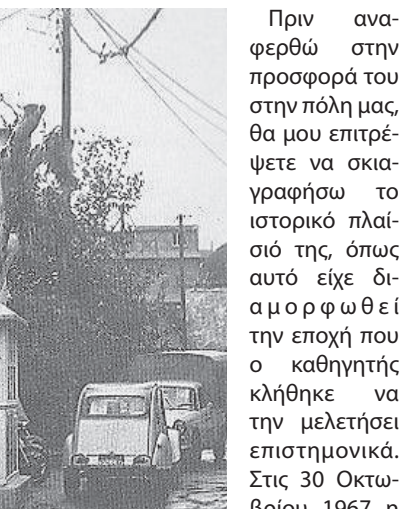
«Τιμούμε σήμερα τρεις σημαντικούς για τη σωτηρία και ανάδειξη της μεσαιωνικής πόλης του Ρεθύμνου ανθρώπους, έχοντας τιμήσει ήδη στις «Ημέρες Ρεθύμνου 2012» τον τέταρτο της χορείας αυτής, τον αείμνηστο **Χρήστο Μακρή**. Είχα κλείσει την προσφωνήσή μου τότε με τις φράσεις «Δεν είμαστε οι Ρεθύμνιοι επιλήσμονες, Αναβλητικοί, Ίσως». Θέλω λοιπόν να ευχαριστήσω τον Σύλλογο Κατοίκων Παλιάς Πόλης για την αποινητή τιμητική εκδήλωση, αλλά και τον Δήμο Ρεθύμνης για την απονομή του αργυρού μεταλλίου της πόλης και ιδιαίτερα τον **Θωμά Κρεβετζάκη**, που μου ανέθεσε το βαρύ έργο να προσφωνήσω τον **Νικόλαο Μουτσόπουλο**, μια προσωπικότητα που οπωσδήποτε υπερβαίνει όχι μόνο τα ρεθεμνιώτικα αλλά και τα ελληνικά πλαίσια.

«Πριν αναφερθώ στην προσφορά του στην πόλη μας, θα μου επιτρέψετε να σκιαγραφίσω το ιστορικό πλαίσιο της, όπως αυτό είχε διαμορφωθεί την εποχή που ο καθηγητής κλήθηκε να την μελετήσει επιστημονικά. Στις 30 Οκτωβρίου 1967 η Παλιά Πόλη του Ρεθύμνου είχε κηρυχθεί ιστορικός **διατηρητέος οικισμός**, κατόπιν ενεργειών του τότε δημοτικού συμβουλίου και της Εφορείας Αρχαιοτήτων Κρήτης. Κηρύχθηκε δηλαδή το «τμήμα Παλαιάς Πόλης» το οριζόμενος υπό της Περιφερειακής οδού Φορτέτζα, των οδών Ι. Δημακόπουλου, 4 Μαρτύρων, Κ. Γερακάρη, Εθνάρχου Μακαρίου και προκουμιάς Ελευθερίου Βενιζέλου».

Η μελετητική ομάδα εργάστηκε σε εχθρικό κλίμα, όπως παραδέχτηκε ο Νικόλαος Μουτσόπουλος, σε εισήγησή του τριάντα χρόνια αργότερα, στην επιστημονική συνάντηση «Προστασία και ανάπλαση της Παλιάς Πόλης» του Νοεμβρίου του 1999 στο Ρεθύμνο, οπότε είχε δηλώσει, πολύ κομψά, ότι είχαν καταβάλει «προσπάθειες για ψυχολογική προετοιμασία του πληθυσμού να αποδεχθεί την ανάγκη προστασίας». Υπάρχει οπωσδήποτε εξήγηση της εχθρικής εκείνης στάσης. Ήταν εξαιρετικά δύσκολο ένας αναλφάβητος Ρεθεμνιώτης τα έτη 1973 και 1974 να καταλάβει το γιατί θα έπρεπε να διατηρηθούν μνημεία όπως τα τζαμιά, τα μεζάρια και οι βενετοτουρκικές κατοικίες της Παλιάς Πόλης. Για τους ανθρώπους αυτούς τα βενετοϊτανικά καντούνια και τα οθωμανικά τσαρσάβη σηματοδοτούσαν τη φτώχεια και την οπισθοδρόμηση και όχι την ιστορία και τον πολιτισμό.

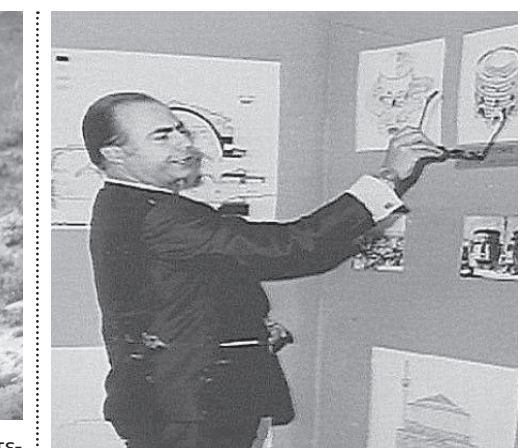
Η μελέτη που του ανατέθηκε εκπονήθηκε από τον ίδιο και τους επίσης αρχιτέκτονες **Γεώργιο Ζέρβα** και **Ευάγγελο Αδαμογιάννη**, με συνεργάτες τους **Τόνα Μοροπούλου**, **Νικόλαο Ροδολάκη**, **Ιάκωβο Γκανούλη**, και τους **Τ. Μουρούζη** και **Ι. Πάσχο** και τους φοιτητές τους, εν είδει πρακτικής άσκησης. Η μελέτη παραδόθηκε στον Δήμο Ρεθύμνης τηματικά μέχρι και το έτος 1974.

Οπωσδήποτε η πορεία του Νικόλαου Μουτσόπουλου ούτε ξεκίνησε, όπως είδαμε, αλλά ούτε και τερμάτισε στο μικρό μας τότε Ρεθύμνο. Στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης διετέλεσε επίσης Συγκλητικός, Κοσμήτορας, Πρόεδρος του Τμήματος Αρχιτεκτόνων και σήμερα είναι **ομότιμος καθηγητής** του. Υπήρξε επίσης ιδρυτικό μέλος του Διεθνούς και του Ελληνικού Τμήματος του ICOMOS, του οποίου διετέλεσε και Πρόεδρος μέχρι το 1981, καθώς και του Ελληνικού Τμήματος του Διεθνούς Ινστιτούτου Φρουριών και Πύργων. Διοργάνωσε πολλά Διεθνή Συνεδρία με θέμα την Αρχιτεκτονική των Βυζαντινών Μνημείων της Μακεδονίας και τα μοναστήρια του Αγίου Όρους, ενώ έλαβε μέρος σε τουλάχιστον 150 επιστημονικά συνέδρια. Έδωσε διαλέξεις σχετικές με το αντικείμενο των επιστημονικών του ερευνών και κυρίως με τα Βυζαντινά και Μεταβυζαντινά Αρχιτεκτονικά Μνημεία (φρουριακής, εκκλησιαστικής και παραδοσιακής αρχιτεκτονικής) με τα οποία ασχολήθηκε ιδιαίτερα αλλά και με θέματα, που αφορούσαν την βυζαντινή τέχνη και ιστορία.

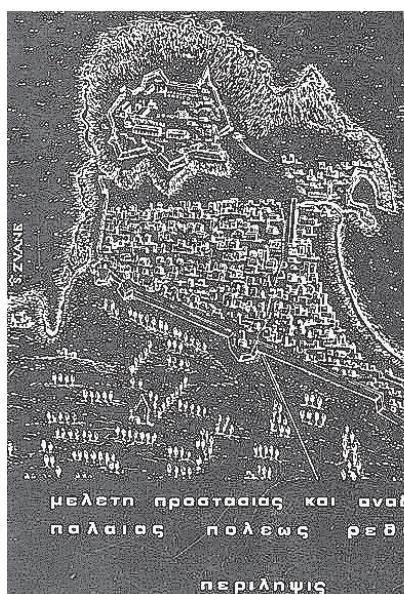
Μετά από τις σπουδές αυτές είχε υποβάλει στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο διδακτορική διατριβή με θέμα «Η αρχιτεκτονική των Εκκλησιών και των Μοναστηριών της Γορτυνίας», η οποία είχε βαθμολογηθεί με άριστα. Το έτος 1958 είχε ήδη εκλεγεί παμψηφεί τακτικός καθηγητής στην **έδρα Αρχιτεκτονικής Μορφολογίας και Ρυθμολογίας** στη νεοσύστατη τότε Αρχιτεκτονική Σχολή του Αριστοτελείου, όπου δίδαξε για περισσότερα από 35 χρόνια, ασχολούμενος παράλληλα με τη συγγραφή μελετών και τη διοργάνωση διεθνών και τοπικών επιστημονικών συνεδρίων.

Το ενδιαφέρον του είχε περιστραφεί σε θέματα σχετικά με τη βυζαντινή και τη μεταβυζαντινή εκκλησιαστική αρχιτεκτονική, καθώς και με την καταγραφή των οχυρών οικισμών και των κάστρων του βορειοελλαδικού χώρου στα πλαίσια αυτής της δραστηριότητάς του είχε εκπονήσει πολλές μελέτες με θέμα τη διατήρηση, την ανάπλαση και την αναστήλωση πόλεων και οικισμών της Ελλάδας. Τέτοιες υπήρξαν οι πρότυπες, κατά κοινή ομολογία, μελέτες του για τη **Βέροια**, την **Καστοριά**, την **Τρίπολη** και, βέβαια, για την πόλη μας, το **Ρεθύμνο**.

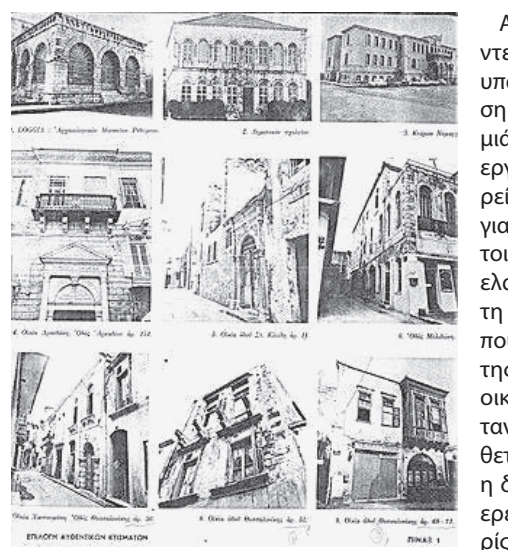
Τεκμηριώθηκαν μέχρι και βοτσαλωτές αυλές, καπνοδόχοι, ρόπτρα και πολλά ακόμη στοιχεία της Παλιάς Πόλης. Οποιαδήποτε μελέτη ακολούθησε, ακαδημαϊκή ή εφαρμογής, στηρίχτηκε στην «Μελέτη Μουτσόπουλου». Οι ειδικό όροι για την Παλιά Πόλη του Ρεθύμνου του 1976, το Προεδρικό Διάταγμα του 1978 με το οποίο αυτή χαρακτηρίστηκε παραδοσιακός οικισμός αλλά και το διάταγμα προστασίας της του 1985 στηρίχθηκαν σ' αυτήν.

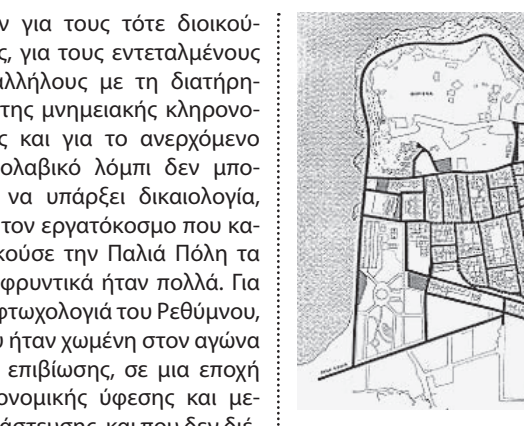
Αν για τους τότε διοκύντες, για τους εντεταλμένους υπαλλήλους με τη διατήρησή της μνημειακής κληρονομιάς και για το ανερχόμενο εργαλαβικό λόμπι δεν μπορεί να υπάρξει δικαιολογία, για τον εργατόκοσμο που κατοικούσε την Παλιά Πόλη τα ελαφρυντικά ήταν πολλά. Για τη φτωχολογία του Ρεθύμνου, που ήταν χωμένη στον αγώνα της επιβίωσης, σε μια εποχή οικονομικής ύφεσης και μετανάστευσης, και που δεν διέθετε ίχνος ιστορικής παιδείας, η διαβίωση σε υγρές και ημιερείπωμένες κατοικίες, χωρίς τουαλέτες, που η αρτηριοσκληρωτική δημόσια διοίκηση δεν επέτρεπε να παραμυχήσει γι' αυτό που σήμερα επικράτησε να ονομάζεται «αναπαλαιώση», ήταν ανυπόφορη. Χωρίς οικονομική βοήθεια οι κάτοικοι **καλούσαν να αναστηλώσουν μια Παλιά Πόλη και να επωμιστούν το βάρος της σωτηρίας μιας πολιτιστικής κληρονομιάς που οι ίδιοι δεν κατοούσαν** και που θα απολάμβαναν αποκλειστικά εκείνοι που είχαν την ευκαιρία να τύχουν αντίστοιχης παιδείας και ο μελλοντικός τουρισμός, από τον οποίο οι ίδιοι τίποτα δεν μπορούσαν να προσδοκούν.

Αυτό είναι το περίγραμμα της ζωής και της προσφοράς ενός μεγάλου επιστήμονα, του **Νικόλαου Μουτσόπουλου**, μεταξύ άλλων και στη μελέτη, σωτηρία και ανάδειξη της Παλιάς Πόλης. Δυστυχώς δεν είχαμε την ευκαιρία να τον έχουμε κοντά μας, εξαιτίας της πολύ προχωρημένης ηλικίας του, τον απολαύσαμε όμως σε ένα ειδικό για την τιμητική εκδήλωση γυρισμένο βίντεο. Σ' αυτό διαπιστώσαμε την οξυψότητα του πνεύματός του μέχρι σχεδόν το πέρας της ζωής του, γεγονός που μας κάνει να υποψιαζόμαστε, όσοι δεν είχαμε την ευκαιρία να τον γνωρίσουμε προσωπικά, το μέγεθος του ανθρώπου όταν βρισκόταν στην πόλη μας, στα νεανικά χρόνια της επιστημονικής του σταδιοδρομίας.

Συνολικά συνέγραψε και δημοσίευσε περισσότερες από **550 μονογραφίες, επιστημονικά άρθρα και μελέτες**. Γνωστότερες από τις μονογραφίες του είναι η **Αρχιτεκτονική των μοναστηριών και των εκκλησιών της Γορτυνίας**, η **λαϊκή αρχιτεκτονική της Βέροιας**, **Συμβολή στην τυπολογία της Βορειοελλαδικής κατοικίας, Κάρπαθος**, **Σημειώσεις ιστορικής τοπογραφίας και αρχαιολογίας. Οι ρίζες της παραδοσιακής μας αρχιτεκτονικής**, **Οι εκκλησίες της Καστοριάς**, **Ο ορεινός οικισμός του Χορτιάτη** και ο **ναός του Αγίου Ανδρέα**, **Η αρχιτεκτονική μιας κληρονομιάς κ.ά.** Ασχολήθηκε επίσης με την τεκμηρίωση της ύπαρξης του ελληνισμού και έχει καταγράψει ελληνικά κάστρα σ' ολόκληρο τον χώρο των Βαλκανίων. Είναι αντεπιστέλλον μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, της Academia Pontaniana της Νάπολης και της Ακαδημίας Επιστημών της Βουλγαρίας και επίτιμος διδάκτωρ του πανεπιστημίου της Σόφιας και εκείνου του Βελίκο Τίρνοβου.

Μέσω του Συλλόγου Κατοίκων Παλιάς Πόλης είχαμε ζητήσει εγγραφές τότε την ανακρίσιμη του σε επίτιμο δημότη του Ρεθύμνου. Η πρόταση είχε συζητηθεί στην πλειοψηφούσα «Δημοτική Ομάδα» του Δήμου, στην οποία Δημοτικό σύμβουλος είχε εισηγηθεί να μη γίνει αποδεκτή, επικαλούμενος το «χουντικό παρελθόν» του μεταστάνα. Στην πραγματικότητα επρόκειτο για κατηγορία που είχε ερευνηθεί και απορριφθεί από την Επιτροπή Αποχουνοποίησης του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, και βέβαια από τους χιλιάδες φοιτητές του, οι οποίοι μαρτυρούν περί του αντιθέτου. Μ' αυτό όμως τον τρόπο, της άγνοιας και ημιμάθειας, χάθηκε η ευκαιρία να τιμηθεί επάξια ένας ευεργέτης του Ρεθύμνου. Κι όμως επίτιμοι δημότες έχουν ανακηρυχθεί άνθρωποι που ούτε μέχρι τότε είχαμε δει αλλά και που δεν ξαναείδαμε μετά την τιμήσή τους στη μικρή μας πόλη (π.χ. Ειρήνη Παπά).

Αντί της τιμής εκείνης, είχε παρθεί απόφαση ο τότε πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου να απονεμίσει στον Ν. Μουτσόπουλο το αργυρό μετάλλιο της πόλης. Θέλω να πιστεύω ότι όλοι έχουμε γίνει στο μεταξύ σοφότεροι και ότι το παρόν Δημοτικό Συμβούλιο θα πράξει αυτό που δεν έκανε με τον αείμνηστο **Νικόλαο Μουτσόπουλο**, για τους άλλους δύο από την ιστορική τριάδα του Ρεθύμνου. Ότι θα ανακηρύξει δηλαδή επίτιμοι δημότες της πόλης την **Ιωάννα Στεριώτου** (στη φωτογραφία σε ξενάγηση υπό βροχήν στη Φορτέτζα) και τον **Ιωρδάνη Δημακόπουλο**, που μας πρόσφεραν τις αξεπέραστες μελέτες τους «Οι Βενετικές οχυρώσεις του Ρεθύμνου» και «Τα σπίτια του Ρεθύμνου», αντίστοιχα. «Το δίδε εξαμαρτείν τ' αυτόν ουκ ανδρός σοφού» έλεγε κάποτε ο Μένανδρος...

Μέσω του Συλλόγου Κατοίκων Παλιάς Πόλης είχαμε ζητήσει εγγραφές τότε την ανακρίσιμη του σε επίτιμο δημότη του Ρεθύμνου. Η πρόταση είχε συζητηθεί στην πλειοψηφούσα «Δημοτική Ομάδα» του Δήμου, στην οποία Δημοτικό σύμβουλος είχε εισηγηθεί να μη γίνει αποδεκτή, επικαλούμενος το «χουντικό παρελθόν» του μεταστάνα. Στην πραγματικότητα επρόκειτο για κατηγορία που είχε ερευνηθεί και απορριφθεί από την Επιτροπή Αποχουνοποίησης του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, και βέβαια από τους χιλιάδες φοιτητές του, οι οποίοι μαρτυρούν περί του αντιθέτου. Μ' αυτό όμως τον τρόπο, της άγνοιας και ημιμάθειας, χάθηκε η ευκαιρία να τιμηθεί επάξια ένας ευεργέτης του Ρεθύμνου. Κι όμως επίτιμοι δημότες έχουν ανακηρυχθεί άνθρωποι που ούτε μέχρι τότε είχαμε δει αλλά και που δεν ξαναείδαμε μετά την τιμήσή τους στη μικρή μας πόλη (π.χ. Ειρήνη Παπά).

Αντί της τιμής εκείνης, είχε παρθεί απόφαση ο τότε πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου να απονεμίσει στον Ν. Μουτσόπουλο το αργυρό μετάλλιο της πόλης. Θέλω να πιστεύω ότι όλοι έχουμε γίνει στο μεταξύ σοφότεροι και ότι το παρόν Δημοτικό Συμβούλιο θα πράξει αυτό που δεν έκανε με τον αείμνηστο **Νικόλαο Μουτσόπουλο**, για τους άλλους δύο από την ιστορική τριάδα του Ρεθύμνου. Ότι θα ανακηρύξει δηλαδή επίτιμοι δημότες της πόλης την **Ιωάννα Στεριώτου** (στη φωτογραφία σε ξενάγηση υπό βροχήν στη Φορτέτζα) και τον **Ιωρδάνη Δημακόπουλο**, που μας πρόσφεραν τις αξεπέραστες μελέτες τους «Οι Βενετικές οχυρώσεις του Ρεθύμνου» και «Τα σπίτια του Ρεθύμνου», αντίστοιχα. «Το δίδε εξαμαρτείν τ' αυτόν ουκ ανδρός σοφού» έλεγε κάποτε ο Μένανδρος...

Αντί της τιμής εκείνης, είχε παρθεί απόφαση ο τότε πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου να απονεμίσει στον Ν. Μουτσόπουλο το αργυρό μετάλλιο της πόλης. Θέλω να πιστεύω ότι όλοι έχουμε γίνει στο μεταξύ σοφότεροι και ότι το παρόν Δημοτικό Συμβούλιο θα πράξει αυτό που δεν έκανε με τον αείμνηστο **Νικόλαο Μουτσόπουλο**, για τους άλλους δύο από την ιστορική τριάδα του Ρεθύμνου. Ότι θα ανακηρύξει δηλαδή επίτιμοι δημότες της πόλης την **Ιωάννα Στεριώτου** (στη φωτογραφία σε ξενάγηση υπό βροχήν στη Φορτέτζα) και τον **Ιωρδάνη Δημακόπουλο**, που μας πρόσφεραν τις αξεπέραστες μελέτες τους «Οι Βενετικές οχυρώσεις του Ρεθύμνου» και «Τα σπίτια του Ρεθύμνου», αντίστοιχα. «Το δίδε εξαμαρτείν τ' αυτόν ουκ ανδρός σοφού» έλεγε κάποτε ο Μένανδρος...

Αντί της τιμής εκείνης, είχε παρθεί απόφαση ο τότε πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου να απονεμίσει στον Ν. Μουτσόπουλο το αργυρό μετάλλιο της πόλης. Θέλω να πιστεύω ότι όλοι έχουμε γίνει στο μεταξύ σοφότεροι και ότι το παρόν Δημοτικό Συμβούλιο θα πράξει αυτό που δεν έκανε με τον αείμνηστο **Νικόλαο Μουτσόπουλο**, για τους άλλους δύο από την ιστορική τριάδα του Ρεθύμνου. Ότι θα ανακηρύξει δηλαδή επίτιμοι δημότες της πόλης την **Ιωάννα Στεριώτου** (στη φωτογραφία σε ξενάγηση υπό βροχήν στη Φορτέτζα) και τον **Ιωρδάνη Δημακόπουλο**, που μας πρόσφεραν τις αξεπέραστες μελέτες τους «Οι Βενετικές οχυρώσεις του Ρεθύμνου» και «Τα σπίτια του Ρεθύμνου», αντίστοιχα. «Το δίδε εξαμαρτείν τ' αυτόν ουκ ανδρός σοφού» έλεγε κάποτε ο Μένανδρος...

Αντί της τιμής εκείνης, είχε παρθεί απόφαση ο τότε πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου να απονεμίσει στον Ν. Μουτσόπουλο το αργυρό μετάλλιο της πόλης. Θέλω να πιστεύω ότι όλοι έχουμε γίνει στο μεταξύ σοφότεροι και ότι το παρόν Δημοτικό Συμβούλιο θα πράξει αυτό που δεν έκανε με τον αείμνηστο **Νικόλαο Μουτσόπουλο**, για τους άλλους δύο από την ιστορική τριάδα του Ρεθύμνου. Ότι θα ανακηρύξει δηλαδή επίτιμοι δημότες της πόλης την **Ιωάννα Στεριώτου** (στη φωτογραφία σε ξενάγηση υπό βροχήν στη Φορτέτζα) και τον **Ιωρδάνη Δημακόπουλο**, που μας πρόσφεραν τις αξεπέραστες μελέτες τους «Οι Βενετικές οχυρώσεις του Ρεθύμνου» και «Τα σπίτια του Ρεθύμνου», αντίστοιχα. «Το δίδε εξαμαρτείν τ' αυτόν ουκ ανδρός σοφού» έλεγε κάποτε ο Μένανδρος...

Αντί της τιμής εκείνης, είχε παρθεί απόφαση ο τότε πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου να απονεμίσει στον Ν. Μουτσόπουλο το αργυρό μετάλλιο της πόλης. Θέλω να πιστεύω ότι όλοι έχουμε γίνει στο μεταξύ σοφότεροι και ότι το παρόν Δημοτικό Συμβούλιο θα πράξει αυτό που δεν έκανε με τον αείμνηστο **Νικόλαο Μουτσόπουλο**, για τους άλλους δύο από την ιστορική τριάδα του Ρεθύμνου. Ότι θα ανακηρύξει δηλαδή επίτιμοι δημότες της πόλης την **Ιωάννα Στεριώτου** (στη φωτογραφία σε ξενάγηση υπό βροχήν στη Φορτέτζα) και τον **Ιωρδάνη Δημακόπουλο**, που μας πρόσφεραν τις αξεπέραστες μελέτες τους «Οι Βενετικές οχυρώσεις του Ρεθύμνου» και «Τα σπίτια του Ρεθύμνου», αντίστοιχα. «Το δίδε εξαμαρτείν τ' αυτόν ουκ ανδρός σοφού» έλεγε κάποτε ο Μένανδρος...

* Ο Χάρης Στρατιδάκης είναι Δρ Παιδαγωγικής-ιστορικός ερευνητής-συγγραφέας sttharis@yahoo.gr, 2831055031